PROTECTION AND GUARANTEE OF INDIVIDUAL SOCIAL RIGHTS: MODERN APPROACHES AND LEGAL MECHANISMS

A‘zamov Boburmirzo To‘lqin o‘g‘li
Student of the M.S. Vosiqova Academic Lyceum under Tashkent State University of Law
Email: azamovbobur007@gmail.com Phone: +998 95 179 00 49

Abstract

This article examines the legal and practical mechanisms for ensuring, protecting, and guaranteeing the social rights of individuals. Based on the Universal Declaration of Human Rights and national legislative norms, the implementation of the principles of the social state is analyzed. The article identifies current challenges in the system of protecting the rights of socially vulnerable segments of the population and proposes scientific and practical recommendations for its improvement.

Keywords

social rights, social state, human rights, guarantee, social protection, judicial protection, international standards.

SHAXSNING IJTIMOIY HUQUQLARINING HIMOYASI VA KAFOLATI: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA HUQUQIY MEXANIZMLAR

***A‘zamov Boburmirzo To‘lqin o‘g‘li** - Toshkent davlat yuridik universiteti huzuridagi M.S.Vosiqova nomidagi akademik litsey o‘quvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsning ijtimoiy huquqlarini ta’minlash, himoya qilish va kafolatlashning huquqiy hamda amaliy mexanizmlari tadqiq etilgan. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va milliy qonunchilik normalari asosida ijtimoiy davlat tamoyillarining amalga oshirilishi tahlil qilingan. Maqolada aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari huquqlarini himoya qilish tizimidagi mavjud muammolar aniqlanib, ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy huquqlar, ijtimoiy davlat, inson huquqlari, kafolat, ijtimoiy himoya, sud himoyasi, xalqaro standartlar.

Аннотация: В данной статье исследованы правовые и практические механизмы обеспечения, защиты и гарантирования социальных прав личности. На основе Всеобщей декларации прав человека и норм национального законодательства проанализирована реализация принципов социального государства. В статье выявлены существующие проблемы в системе защиты прав социально уязвимых слоев населения и выдвинуты научно-практические предложения по их совершенствованию.

Ключевые слова: социальные права, социальное государство, права человека, гарантия, социальная защита, судебная защита, международные стандарты.

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida inson huquqlari va erkinliklarini ta’minlash har qanday demokratik va huquqiy davlatning bosh mezoni hisoblanadi. Inson huquqlari tizimida ijtimoiy huquqlar alohida o‘rin tutadi, chunki ular insonning munosib hayot kechirishi, biologik va ijtimoiy mavjudot sifatidagi eng birlamchi ehtiyojlarini qondirish bilan bevosita bog‘liqdir. Ijtimoiy huquqlar deganda shaxsning mehnat qilish, dam olish, sog‘lig‘ini saqlash, ta’lim olish, uy-joyga ega bo‘lish va qarilikda, mehnat qobiliyatini yo‘qotganda ijtimoiy ta’minot olish huquqlarining majmui tushuniladi. Mazkur huquqlarning nafaqat deklarativ tarzda e’lon qilinishi, balki ularning davlat tomonidan real kafolatlanishi va himoya qilinishi jamiyatda barqarorlik va adolatni ta’minlashning asosiy shartidir. Ushbu maqolaning maqsadi shaxsning ijtimoiy huquqlarini himoya qilishning milliy va xalqaro tizimini o‘rganish, ijtimoiy davlat modelida ushbu huquqlarning kafolatlanish tendensiyalarini tahlil qilish hamda tizimdagi huquqiy bo‘shliqlarni bartaraf etish choralarini ishlab chiqishdan iborat.

Ijtimoiy huquqlar g‘oyasi inson huquqlarining ikkinchi avlodi sifatida sotsialistik va ijtimoiy-demokratik harakatlar ta’sirida shakllandi. Fuqarolik va siyosiy huquqlardan farqli o‘laroq, ijtimoiy huquqlar davlatdan faqatgina aralashmaslikni emas, balki faol harakat qilishni, ya’ni moddiy va tashkiliy resurslarni safarbar etishni talab qiladi. Xalqaro miqyosda ijtimoiy huquqlarning poydevori inson huquqlari sohasidagi bir qator fundamental hujjatlar bilan mustahkamlangan. Bular qatorida Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasini alohida ta’kidlash lozim. Mazkur deklaratsiyada har bir shaxsning ijtimoiy ta’minot, mehnat, munosib turmush darajasi va ta’lim olish huquqi muhrlangan. Shu bilan birga, Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt davlatlar zimmasiga o‘z resurslari darajasida ijtimoiy huquqlarni maksimal darajada to‘liq amalga oshirish majburiyatini yuklaydi.

Xalqaro mehnat tashkilotining konvensiyalari ham mehnat va ijtimoiy himoya sohasidagi xalqaro standartlarni belgilashda muhim huquqiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Xalqaro huquq nuqtai nazaridan, davlatlar ijtimoiy huquqlarni shunchaki yaxshi niyat sifatida emas, balki bajarilishi majburiy bo‘lgan xalqaro majburiyat sifatida qabul qilishi shart.

Har qanday mamlakatda ijtimoiy huquqlarning real kafolati Konstitutsiya va qonunlar tizimidan boshlanadi. Zamonaviy konstitutsiyaviy huquqda ijtimoiy davlat tushunchasi markaziy o‘ringa chiqdi. Ijtimoiy davlat – bu bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy adolat tamoyillariga tayanadigan, har bir fuqaroning munosib hayot kechirishi uchun sharoit yaratadigan va jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikni yumshatishga intiladigan davlat modelidir. Milliy qonunchilikda ijtimoiy huquqlar kafolati bir nechta asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi.

Mehnat munosabatlari sohasida har bir shaxsning qulay mehnat sharoitlarida ishlash, mehnati uchun munosib haq olish va ishsizlikdan himoyalanish huquqi

kafolatlanadi. Qonunchilikda minimal ish haqi miqdorining belgilanishi, ish vaqtining cheklanishi va haftalik dam olish kunlarining ta’minlanishi shaxs iqtisodiy ekspluatatsiya qilinishining oldini oladi. Sog‘liqni saqlash va tibbiy yordam huquqi yo‘nalishida aholining barcha qatlamlari, ayniqsa kam ta’minlangan va ijtimoiy muhtoj oilalar uchun kafolatlangan bepul tibbiy yordam hajmining belgilanishi muhim ahamiyatga ega. Bu insonning yashash huquqini ta’minlashning ijtimoiy-tibbiy asosi hisoblanadi.

Ta’lim olish huquqi va imkoniyatlar tengligi doirasida bepul umumiy o‘rta ta’limning davlat tomonidan kafolatlanishi hamda inklyuziv ta’lim tizimining rivojlantirilishi alohida o‘rin tutadi. Ta’lim ijtimoiy lift vazifasini bajarib, kambag‘allikni qisqartirishning eng samarali vositasidir. Ijtimoiy ta’minot va pensiya tizimi esa qarilik, nogironlik, boquvchisini yo‘qotganlik yoki qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda fuqarolarga nafaqalar va ijtimoiy yordamlar tayinlanishini nazarda tutadi. Ijtimoiy nafaqalarning miqdori insonning eng minimal ehtiyojlarini qondira olish darajasidan kam bo‘lmasligi qonuniy kafolatlanishi shart bo‘lgan mezonlardan biridir.

Ijtimoiy huquqlarni samarali himoya qilish uchun faqat qonuniy asoslar yetarli emas, balki tizimli ishlaydigan institutlar va protseduralar zarur. Ushbu mexanizmlarni shartli ravishda davlat-ma’muriy, sud orqali himoya qilish va fuqarolik jamiyati institutlari guruhlariga ajratish mumkin.

Davlat-ma’muriy mexanizmlar sirasiga ijtimoiy soha vazirliklari, agentliklar va inspeksiyalar faoliyati kiradi. Masalan, Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi huzuridagi tuzilmalar xodimlarning mehnat huquqlari buzilishining oldini oladi. Shuningdek, Inson huquqlari bo‘yicha vakil ya’ni Ombudsman instituti fuqarolarning ijtimoiy huquqlari poymol etilishi bilan bog‘liq shikoyatlarni ko‘rib chiqadi va davlat organlariga bajarilishi majburiy bo‘lgan tavsiyalar kiritadi.

Sud orqali himoya qilish inson huquqlarining eng oliy va mutlaq kafolatidir. Fuqarolar o‘zlarining ijtimoiy nafaqalari asossiz qisqartirilganda, ishdan noqonuniy bo‘shatilganda yoki tibbiy xizmat ko‘rsatish rad etilganda ma’muriy va fuqarolik sudlariga murojaat qilish huquqiga ega. Biroq, ijtimoiy huquqlarni sud orqali himoya qilishda ma’lum bir o‘ziga xoslik mavjud bo‘lib, sud davlat budjetining imkoniyatlarini hisobga olishga majbur bo‘ladi va bu holat ko‘pincha qarorlar ijrosini murakkablashtiradi.

Fuqarolik jamiyati va jamoatchilik nazorati tizimida kasaba uyushmalari xodimlarning ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarini himoya qiluvchi eng yirik jamoat tashkiloti sifatida maydonga chiqadi. Ular jamoaviy shartnomalar tuzish orqali ish beruvchilar ustidan nazorat o‘rnatadi. Nodavlat notijorat tashkilotlari esa nogironligi bo‘lgan shaxslar, xotin-qizlar va bolalar huquqlarini himoya qilishda ijtimoiy sheriklik asosida muhim rol o‘ynaydi.

Bugungi kunda jahon hamjamiyatida, xususan rivojlanayotgan davlatlarda shaxsning ijtimoiy huquqlarini to‘liq kafolatlash yo‘lida bir qator tizimli muammolar ko‘zga tashlanmoqda. Budjet taqchilligi va iqtisodiy cheklovlar ijtimoiy huquqlarning davlat iqtisodiy salohiyatiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqligini ko‘rsatadi. Iqtisodiy inqirozlar davrida ijtimoiy sohalarga ajratiladigan xarajatlarning qisqarishi birinchi navbatda aholining zaif qatlamlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Yashirin iqtisodiyot va norasmiy bandlik muammosi hamon dolzarb bo‘lib qolmoqda, chunki mehnat shartnomasisiz faoliyat yuritayotgan shaxslar haq to‘lanadigan mehnat ta’tili, kasallik varaqasi va kelajakda munosib pensiya olish kabi fundamental ijtimoiy huquqlardan mahrum bo‘lmoqdalar. Raqamlashtirish va yangi iqtisodiy modellar sharoitida frilanserlar hamda onlayn platformalar orqali ishlovchi kuryerlar yoki haydovchilar soni ortib bormoqda. Amaldagi mehnat qonunchiligi ushbu

toifadagi ishchilarni an’anaviy xodim sifatida har doim ham tan olmagani sababli ularning ijtimoiy huquqlari huquqiy bo‘shliqda qolmoqda. Bundan tashqari, demografik o‘zgarishlar va aholining qarishi tendensiyasi pensiya tizimlariga va sog‘liqni saqlash sohasiga yuklamani keskin oshirib, ijtimoiy ta’minotning barqarorligiga tahdid solmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, shaxsning ijtimoiy huquqlari kafolatlarini kuchaytirish uchun kompleks huquqiy va institutsional islohotlarni amalga oshirish zarur. Birinchi navbatda, minimum ijtimoiy standartlarni qonunlashtirish lozim. Davlat har bir fuqaro uchun kafolatlangan minimal xizmatlar va to‘lovlar paketini, jumladan yashash minimumi, iste’mol savatchasi va bepul tibbiy xizmatlarning aniq hajmini qonun darajasida belgilashi hamda uni inflyatsiyaga mos ravishda indeksatsiya qilib borishi shart.

Shu bilan birga, norasmiy bandlikni legallashirish va platformali bandlikni tartibga solish maqsadga muvofiqdir. Masofadan turib ishlovchilar, frilanserlar va raqamli platformalar xodimlarining ijtimoiy huquqlarini himoya qiluvchi maxsus huquqiy normalarni mehnat qonunchiligiga kiritish va ularni majburiy ijtimoiy sug‘urta tizimiga integratsiya qilish talab etiladi.

Ijtimoiy himoyani raqamlashtirish va uning shaffofligini ta’minlash ham ustuvor yo‘nalish hisoblanadi. Ijtimoiy himoya yagona reyestri kabi tizimlarni to‘liq avtomatlashtirish orqali inson omilini kamaytirish, korrupsiyaning oldini olish va ijtimoiy yordamning haqiqatda muhtojlarga yetib borishini ta’minlash mumkin. Yakuniy bosqichda sud nazoratini kuchaytirish zarur. Ma’muriy sudlar tomonidan davlat organlarining ijtimoiy sohadagi qarorlari ustidan nazoratni kuchaytirish, ijtimoiy nizolar bo‘yicha sud amaliyotini umumlashtirish va fuqarolarga bepul yuridik yordam ko‘rsatish ko‘lamini kengaytirish tizim samaradorligini oshiradi.

Shaxsning ijtimoiy huquqlari inson qadr-qimmatini ulug‘lash va jamiyatda barqaror rivojlanishni ta’minlashning asosidir. Ijtimoiy huquqlarni shunchaki qog‘ozda e’lon qilish yetarli emas; davlat o‘zining iqtisodiy siyosatini ijtimoiy majburiyatlar bilan mutanosib ravishda olib borishi shart. Bugungi zamonaviy dunyoda global inqirozlar va yangi iqtisodiy modellar sharoitida ijtimoiy huquqlarni himoya qilish tizimini modernizatsiya qilish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish va sud himoyasini soddalashtirish talab etiladi. Zero, kuchli va adolatli ijtimoiy himoya va kafolatlar tizimiga ega bo‘lgan davlatgina o‘z fuqarolarining sodiqligi va barqaror iqtisodiy o‘sishga erisha oladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI / BIBLIOGRAPHY

1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. BMT Bosh Assambleyasining 217 A (III) rezolyutsiyasi, 1948-yil 10-dekabr.
2. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. BMT Bosh Assambleyasining 2200 A (XXI) rezolyutsiyasi, 1966-yil 16-dekabr.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiya. – Toshkent: Adolat, 2023.
4. Xalqaro Mehnat Tashkilotining Ijtimoiy ta’minotning minimal me’yorlari to‘g‘risidagi 102-sonli Konvensiyasi. Jeneva, 1952-yil.
5. Saidov A.X. Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro huquq. Darslik. – Toshkent: Adolat, 2021. – 450 b.
6. Sen, Amartya. Development as Freedom. New York: Anchor Books, 2000. – 384 p.
7. Shvab, Klaus. To‘rtinchi sanoat inqilobi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2020. – 230 b.
8. Eide, Asbjorn. Economic, Social and Cultural Rights: A Textbook. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 2001. – 534 p.